

ÖĞRETMENLER ROMANCISI REŞAT NURİ GÜNTEKİN II "KAN DAVASI" ROMANI : * ÖĞRETMEN ÖMER

Prof.Dr. Birol EMİL**

Türkiye'nin bitmeyen dertlerinden biri de kan dâvâsıdır. Arazi anlaşmazlığı, aşiret kavgaları, kız kaçırma, şeref düşkünlüğü gibi ekonomik, sosyal ve ahlâkî sebeplerden doğan, bazan geri kalmış bölgelerimizde birkaç nesli silip süpüren bu karışık dâvânın çözümü nerede aranacaktır? Ocaklar söndükten sonra başvurulacak kanun ve ceza tedbirlerinde mi? Yoksa daha köklü, daha insanca çarelerle bu meseleyi temelinden halletmek mümkün müdür?

Reşat Nuri Güntekin'in "Kan Davası" romanında bu mesele ele alınmış ve roman sanatına has bir şekilde çözümü gösterilmiştir. Kan dâvâsında karşı karşıya gelenler her şeyden önce insandırlar. Onları birbirlerini boğazlamaya iten sebepler ne olursa olsun, dâvâ bir "insan" meselesi olarak görüldüğü, devlet otoritesinin, sosyal ve ekonomik tedbirlerin yanında, hatta onlardan önce, doğrudan doğruya insanı değiştirmeyi hedef alan çareler bulunduğu, insanı insan yapan değerler unutulmadığı takdirde kan dâvâsını halletmek mümkündür. Kin ve intikam duygularına karşı sevgi, şefkat, müsamaha, merhamet, güven, anlayış, fedakârlık gibi beşerî duygular bütün öteki tedbirlerden önce gelir. Çünkü insana hakim olmak, onu değiştirmek ancak yine insanla ve insanlıkla mümkündür. Ferdî idealizm kadar sosyal idealizmin de şart koştuğu beşerî hisler ve değerler bunlardır. Ekonomik refah insanların sadece maddî hayatlarına ferahlık getirir. Bu refah, insanı insan yapan beşerî bir değer ve gaye olamaz ve insanları, bazan en yakınlarına düşman edecek kadar yürekleri karartan kin ve intikam duygularından temizleyemez. Sadece sonuçları gözönünde bulunduran ceza tedbirleri ise şiddeti nisbetinde sertleşen mukavemetler doğurur. O halde tek bir çare vardır: Eğitim... Fakat nasıl bir eğitim? Sözkonusu beşerî duyguları ön plânda tutan, sadece bilgi aktarmayı değil, ruhları ve kafaları değiştirmeyi hedef alan bir eğitim... Bunda kitabın, kitaptan gelen fikirlerin, müfredat programlarının, ancak gelişmiş

* Makalede zikredilen metinler romanın 1960 tarihli I baskısından alınmış, sayfa numaraları metinlerin sonunda gösterilmiştir.

** M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

bölgelerde uygulanabilir metodların, hülâsa dar ve katı öğretim prensiplerinin hükmü yoktur. Çünkü mesele bir ruh ve zihniyet meselesidir. Bu iyi anlaşıldığı takdirde kan dâvası gibi öldürücü mikropların girdiği kafaları ve ruhları insanlık duygularıyla doldurmak, hele küçük yaşta bu mikroplara alıştırmış çocukları ve gençleri aynı duygularla yoğurmak suretiyle onlardan mükenmel birer insan çıkarmak mümkündür. Bunu başaracak olan ne kitap, ne kuru bilgi, ne de ilimdir. Önce ve her şeyden önce insandır: Cesur, idealist, dâvâ ve aksiyon adamı insan, yani öğretmen, özellikle köy öğretmeni...

"Kan Davası" romanı bu görüşlere dayanan tezli bir sosyal romandır. Onun kahramanı sosyal bir ideali temsil eder. Adeta uyanık halde rüya görür gibi başlayan bir idealizm sonunda en keskin bir memleket realitesi olur. Bu idealizmde hayalin, fantezinin, spakülatif düşüncenin, ilmi ve felsefi nazariyelerin yeri yoktur. Köyü ve köylüyü kurtarmak suretiyle ülkenin kalkınabileceği düşüncesi romana hakim olan ana fikirdir. Ancak bu fikir açık bir şekilde, bir çeşit propaganda gibi ortaya konulmamıştır. Esasen bu romanı kendinden önce ve sonra yayımlanmış olan "Toplumsa! gerçekçi" köy romanlarından ayıran en önemli fark fikrin "sınıf mücadelesi", "işçinin ve köylünün demokratik merkezîyetçi diktatörlüğü", "ezen-ezilen" , "ağa-köylü", "patron-işçi", "üretim araçlarının mülkiyeti", "emek-değer" v.s. gibi dar ve katı ideolojik şemalara sıkıştırılmamış olmasıdır. Burada, bir öğretmenin gözüyle çocuğundan ihtiyarına, eşkiyasından kaçakçısına, kızı kaçırmış ailesinden toprağı gasbedilmiş köylüsüne, kan davası yüzünden çıldırmış hastasından bulutlarda rüya gören devlet yetkililerine kadar yalnız insan ve onun meseleleri vardır. Ve bir şey daha vardır: "Kan Davası"nda yaraya neşter vurulup bütün irileri akıtılarak okuyucuyu tiksindiren sahneler teşhir edilmez. Tam tersi bir yaklaşımla o yaranın musallat olduğu vücutlardan nasıl yepyeni, dipdiri bünyeler çıkarılabileceği gösterilir.

Romanın aslı şahsı Ömer'de ne Feride'nin (Çalığışu) zoraki idealizmi, ne Ali Şahin'in (Yeşil Gece) katı ve uzlaşmaz inkılâpçılığı, ne de Zehra'nın (Acımak) kendi aile faciasından doğmuş merhametsizliği ve müsamahasızlığı vardır. Ömer bir vâkıayı çok iyi görmüştür: Nasıl haşin tabiat kuvvetlerine hakim olabilmek için önce onlara uymak gerekiyorsa, geri bırakılmış köyleri kurtarmak için de öyle yapmak lâzımdır. Başlangıçta zorlamadan, üstüne varmadan şartları kabul etmek... Sonra iradeyle, cesaretle, güvenle, sevgi, şefkat ve müsamahayla hedefe adım adım yürümek... Ömer ruhları ve kafaları değiştirmeden yenilik yapılamayacağını, inkılâbın bir günde olamayacağını, devlet zoru yahut şehirli mantığıyla asırlık köy meselelerinin halledilemeyeceğini iyi

görmüştür. Bu vâkıayı sadece görmemiş, şunu da göstermiştir: Bu beşeri duygulara, bu davranış tarzına ve bu iradeye sahip olan bir tek köy öğretmeni bile pek çok şeye muktedirdir. Bunların olmadığı yerde sosyal idealizm ve inkılâpçılık fanteziden başka bir şey değildir.

Romanın bir bütün olarak özeti şudur:

Yukarı Sazan köyünde çıkan salgın hastalık sebebiyle Toygar kasabasının doktorunu almağa gelen Ömer, doktorun da ümitsiz derecede hasta olduğuna bakmayarak onu kendi kendisine ameliyat ettirir. İyileşen doktor, bu müthiş iradenin sahibini daha yakından tanımak ister. Ömer, çocukluğundan başlayarak ona hayat hikâyesini anlatır.

I. Dünya savaşı sırasında kuzey cephesinden bozgun halinde geri çekilen bir askerî birliğin peşinde sürüklediği çocuklar arasında anastz, babasız Ömer de vardır. Büyük bir şehre kadar devam eden facialı bir yürüyüş sonunda sağ kalan çocuklar, devletin himayesinde yetiştirilir.

Öğretmen okuluna yerleştirilen Ömer, mezun olduktan sonra Marisa köylerinden birinde öğretmenliğe başlamışken İstiklâl savaşının çıkması üzerine önce cetelelere, sonra orduya katılır; savaş bitince Doğu isyanlarının bastırılmasında görev alır; bir ara jandarmaya geçer; nihayet terhis olur.

Millî Mücadele'den sonra uzun bir barış devresine giren Türkiye'de tekrar askerlik yahut normal şartlarda öğretmenlik, Ömer'in ancak tehlikeler karşısında harekete geçen ruhunu doyurmaktan uzaktır. Ömer geleceği hakkında henüz kararsız olduğu sıralarda Bozova istasyonunda kimsesiz bir kız çocuğu tanır. Şehrin bayram şenliği içinde kendi kimsesiz ruhundan bir parça gibi gördüğü paçavralar içindeki bu yavruya babalı bir çocuk olmanın zevkini tattırmak için onunla bayram eğlencelerine dalar. Ayrılırken adını bile öğrenemediği küçüğü, aylarca unutamaz; Bozova'dan her geçişte onu arar, hastalıklarındaki sayıklamaları, rüyaları hep onunla ilgilidir.

Ömer, yine onu aramak için Bozova'ya geldiği bir gün, eski arkadaşlarından mühendis Murat Bey'e ve onun dostu Ferhafa rastlar. Bir kaç gün kaldığı kasabada bir kan dâvâsı duruşmasında bulunur. Bu Yukarı Sazan ile Aşağı Sazan köyleri arasında hiç bitmeyen kan davalarından birinin muhakemesidir. Ömer, mahkemeye çıkarılan Yukarı Sazanlılar arasında çocuk yaşında sanıklar bulunduğunu görünce ve Yukarı Sazan hakkında bilgi edinince orayı tanımak ister. Viâyetin civarındaki bir tefiş gezisi esnasında, Aşağı Sazan köyünde bir soygun olayı ona bu fırsatı verir. İçinde Bozova mebusu ve Belediye Reisinin de bulunduğu bir otobüs Yukarı Sazanlılar tarafından soyulmuştur. Aşağı Sazan halkı, soyguncu-

lar da dahil, bütün Yukarı Sazan'ın yok edilmesinden bahsetmektedir. Ömer daha korkunç olaylara meydan vermemek için, soyguncuları bizzat yakalamak ister. Yanına aldığı yardımcılarla bir mağarada kıştırdığı soyguncular, en büyüğü onbeş yaşındaki Müslim olan onüç Yukarı Sazanlı çocuktur.

Herkes soyulanların mühim şahsiyetler, soyguncuların çocuk olması yüzünden bir rezalet halini alan meselenin nasıl halledileceğini düşünürken, Ömer, çocuklar kendisine bırakılmak şartıyla Yukarı Sazan öğretmenliğine tâlip olur. Bu istek, Vilâyet ileri gelenleri kadar köy halkını da şaşırır. Onlar, böyle genç bir adamın, Yukarı Sazan gibi bir yere kendiliğinden gitmek istemesini akıllarına sığdıramazlar. Bilhassa halk, "Moskof"tan beter gördüğü bir köy için onun bu arzusunu, düşman safına geçmek gibi şüpheli bir hareket olarak karşılar.

Fakat asıl şüphe, Yukarı Sazan'dadır. Beraberinde çocuklar, Murat Bey ve Ferhat ile Yukarı Sazan'a çıkan Ömer'e, başta muhtar olmak üzere, hemen bütün Yukarı Sazanlılar ilkin, can düşmanları Aşağı Sazan'ın ajanı gözüyle bakarlar. Kendilerinin de reddettiği çocukların geri getirilmiş olması onları rahatsız eder. Fakat Ömer, bu güvensizlikten yılmaz. Kendi çocuklarını ve köyün öteki çocuklarını ıslah ve terbiye etmek, köy halkını kendi içinde birleştirmek, orada hüküm süren cahillik ve yoksulluğu kendi imkânları ölçüsünde gidermek ve sonra da iki Sazan arasındaki korkunç kını ortadan kaldırmaktan başka bir şey düşünmez. Üzerlerine varmadan, anlayışla, müsamahayla, sevgiyle hastalıklarından açlıklarına kadar bütün dertlerine eğilir. Kısa zamanda oturulur hale getirdiği eski bir eşkiya kulesinden güzel bir okul çıkarır. Küçük eşkiyalarından başka aileleri ikna ederek köyün çocuklarını da eğitir. Bilhassa her iki köyün reddettiği ve "hayvan yavrusu" gibi gördüğü soyguncu çocukların üzerinde bütün iyi ve güzel beşerî duyguları kullanarak onların kimsesizlik, talihsizlik, cahillik yüzünden kararmış ruhlarını ve kafalarını insanlığa uyandırır. Onları köy halkına da sevdirmeye muvaffak olur.

Vaktiyle, Yukarı Sazan'ı bir "Ay ili" gibi düşünmüş ve ondaki meçhullerin cazibesini duymuş olan Murat Bey'in geniş propogandası sayesinde yukarı Sazan köyü, İstanbul gazetelerine kadar geçen bir aktüalite kazanır. Oraya her taraftan yardım gelmeye başlar. Gerçi artık köy ve çocuklar kurtulmuştur, fakat Aşağı Sazan ile olan düşmanlık, içten içe sürerek yeni patlamalar yapmak istidadındadır. Bozova Maarif müdürünün başlarında bulunduğu bir heyetin köyü ziyareti esnasında, yeni bir kız kaçırma hadisesi iki köy arasındaki kını tekrar alevlendirir. Aşağı Sazan'a bir silâhli baskın yapılması an meselesiyken, orasının

uğradığı feci bir sel felâketi hadiselerin akışını birdenbire değiştirir. Devamı halinde bütün Aşağı Sazan'ı yok edebilecek bu sel felâketi, Yukarı Sazanlılar tarafından tekbirler getirilerek görülmemiş bir intikam sevinciyle karışlanmıştır. Derhal ortaya atılan Ömer, yanında arkadaşlarıyla Aşağı Sazan'a iner. Oradan aldığı birkaç kişi ile selin mecrâsını değiştirir. Dinamitler patlatılır. Aşağı Sazan kurtarılır. Gerçi çalışmalar esnasında her iki köyden-Fettah, Osman, Müslim, Çöme-ölü verilmiştir. Ancak onların ölümleri pahasına da olsa, Yukarı Sazan ile Aşağı Sazan arasındaki sınır nihayet açılmış, iki köy, bu sefer ölümlerini paylaşamadıkları çocuklarını Ömer'in teklifiyle aynı mezara koyarken aralarındaki asırlık kan dâvâsını da bir daha dirilmemek üzere gömmüşlerdir.

xxx

x

Hayattan edebiyata geçmiş bazı varlık kategorilerine, İnsan-Zaman-Tabii mekân (Tabiat) ve Sosyal çevre arasındaki münasebetlere göre öğretmen Ömer'in şahsiyeti ve aksiyonu nedir?

Köyde öğretmenliğe başladıktan sonra Ömer bir dâvâ adamı olarak görünür. Kimdir dâvâ adamı? Dâvâ adamı "misyon"u olan ve onu "aksiyon"a dönüştüren insan tipidir. Misyon pratiğe uygulanmamış, davranışa dönüştürülmemiş mücerret bir fikir, bir idealdir. Bu fikir ve ideal belli sosyal ve politik şartlar içinde henüz hareket halî (aksiyon) ne dönüşmemiştir. Siyasî ilimler literatüründe buna "pure acte", saf ve katıksız aksiyon denir. Bu demektir ki fikrin kendisi tek başına değiştirici kuvvettir; bizzat aksiyondur. Bu mânâda, Ömer, bir misyonu geri köy şartlarında ferdi ve sosyal aksiyona dönüştüren dâvâ adamıdır. Onun değiştirmeye çalıştığı köy ve köylü realitesi ise başlangıçta, romancının ifadesiyle, bir "Ay ili" kadar meçhuldür. Bu noktada A. H. Tanpınar'ın "action" kavramına verdiği mânâ öğretmen Ömer'in şahsiyetine ve kendisine seçtiği misyona tam uyan bir tariftir: "... Aksiyon... Yani büyük ve meçhul yollarda kendini denemek..." Nitekim Ömer de kendinden bahsederken bir yerde şöyle der: "Kendimi bir bilinmeze giden bir yol ağzında bulup da geri dönmek münikün müdür benim için?" (s. 106) İşte Öğretmen Ömer "ay ili" kadar meçhul olan Yukarı Sazan köyünde kendini dener ve fikirlerini gerçekleştirirken, bunun içindir ki tam bir aksiyon adamıdır.

Ömer'in şahsiyetinde şuur-altı ve derinlik psikolojisiyle izah edilecek bir yığın düğüm vardır. İlk defa o bozgun kolunda hissettiği "yaşama şuru" onda son derecede karmaşık bir idraktır... Bu şuur sonra-

dan sürekli hareket içinde yeni bir "varlık şuuru"na dönüşür. Bunun kaynağında kendini idrak ettiği andan beri hiç değişmeyen bir duygu mevcuttur: Yalnızlık duygusu... Ve bu duygunun yarattığı aksiyon ihtiyacı... Sürekli hareket... Ömer , kendi üzerinde düşündüğü nadir anlardan birinde şöyle der:

"Ben ki hiçbir zaman hiçbir kimsesi olmamış ve kuvveti bile kendi yalnızlığında bulmuş bir insanım." (s. 19) Buna "şahsî yaradılışım " dediği mizacı -ki bu da bir çeşit yalnızlık halidir- eklenince Ömer'in neden en çetin şartlarda bile bükülmeyen bir iradeye sahip bulunduğu, kendisini sarp bir dağ köyünde öğretmenliğe götüren asıl sebebin ne olduğu daha iyi anlaşılır. Ömer tek başına bir insan için kuvvet iradesi ve aksiyon gücü ne kadar mümkünse onlara o derecede sahiptir. Bu öğretmen, küçük yaştan beri en zorlu şartlar içinde bilene bilene kuvvet iradesine sahip olmuştur. Onun savaş ve ölüm karşısında ürkmeyen, hatta zorlandıkça çelikleşen bu irade ile galebe çalmayacağı hiçbir şey yoktur. Çünkü o, herşeyden önce kendi içinde ölüm korkusunu yenmiş insandır. Böyle bir insan hiçbir şeyden korkmaz, her şeye mukavemet eder ve galebe çalar. Ömer'in Toygar kasabasının doktorunu kendi kendisine ameliyat ettirip, ayağa kaldırdıktan sonra ona anlattığı bir hadise ve doktorun hayranlığını ifade etmek için söyledikleri, bunun en çarpıcı örneğidir:

(Göğsünün ortasında göbeğinin altında kadar uzayan korkunç bir yara izini göstererek)

"-İyi bakın... Operatörsünüz.. Bunun nasıl, nerelere kadar işlemiş bir yara olduğunu tahmin edebilirsiniz. Ben, onu bu geceki gibi imdatsız bir gece karanlığında, bir göğüs göğüse çarpışmada aldım... Süngülediğim yerde bir parça ışık olsaydı karnımın içinde ne varsa görebilirdim... Görünüşte dikenlerle örtülü bir sel çukurunun dibinde, bir solucan gibi kıvranıp ölmekten başka bir şey kalmıyordu....

-Ama ben solucan değilim; ellerim var. Soluk aldığım müddetçe partiyi kaybettiğime neden hükmetmeli? Üstümdeki paçavraları söktüm... Kalın kuşağımla karnımı sargıladım... Sonra tan atıncaya kadar topraklarda, bataklarda sürüne sürüne..." (s.9)

Ve doktorun cevabı:

"- İnsana Tanrı gibi tesir eden bu heybet.. bu irade. " (s.11)

İşte bu müthiş irade ve yaşama gücüdür ki, Ömer'i ilerde savaş kadar gaddar ve amansız bir kan dâvâsında da muvaffak kılacaktır.

Nitekim Ege köylerinden birinde öğretmenlik yaparken İstiklâl

Savaşın başlaması üzerine önce çetecilere, sonra düzenli orduya katılması, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Doğu isyanlarını "tenkil" hareketine iştiraki, bu bitince jandarmaya geçmesi, nihayet terhis olur olmaz vahşi bir dağ köyünde öğretmenlik istemesi bundandır.

Dahası var: Kan davası duran, uygulanan, hayal kuran değil, devamlı hareket ve mücadele halinde iradeli bir tipi gerektirir ki Ömer böyle bir irade ve aksiyon adamı vasıflarını hâizdir. Bunun içindir ki o, her an ve durum içinde aktif, dinamik, dışa dönük bir tip olarak gösterilmiştir. Zira hareketin olduğu yerde duygu ve hayale yer yoktur. Ve keza köyün içinde kurulduğu tabiat kadar sarp ve vahşi insanlarına ancak metanet, irade ve hareket ile hakim olunabilirdi. Öğretmen Ömer bu vasıfları taşıdığı içindir ki muvaffak olmuştur.

Şüphesiz her öğretmenin hayatında Öğretmen Ömer'in bu yetişme ve mücadele şartları yoktur. Ancak Ömer tipi, özellikle geri kalmış bölgelerde görev yapan öğretmenler için başarının şu temel unsuruna mutlaka sahip olmak gerektiğini gösterir: İrade ve ona dayanan mücadele azmi... Bunların mânâsı, kendi dar benliğinin dışına çıkarak hayatı iradenin dâvâsı yapmaktır.

Romanın özetinden de anlaşıldığı üzere, Ömer'i Yukarı Sazan köyünde öğretmenliğe götüren en mühim sebep çocuktur. Kimsesiz, kendi haline terkedilmiş, devletin ve cemiyetin elini uzatmadığı, ancak tek başına bir insanın kurtarabileceği çocuk... O, bu gerçeği, Bozova istasyonunda kendisine su veren paçavralar içindeki kimsesiz kız çocuğuna birkaç saat babalık ederken, Bozova mahkemesinde savcının idamlarını istediği eli kelepçeli, fakat dik bakışlı çocukları seyrederken, nihayet bir kahvede soyguncu "Onüçler çetesi" nin macerasını dinlerken hissetmiştir. Ömer anlar ki, kendi hallerine bırakıldıkları takdirde dilenciden hırsıza, hatta katile kadar her türlü cemiyet-dışı varlıklar haline gelebilecek çocukların ve gençlerin kurtarılmasından daha önemli hiçbir memleket meselesi yoktur. Bu anlayış, eski ve yeni çağların hiç değişmeyen bir eğitim felsefesi prensibini hatıra getiriyor. Fransız filozofu Alain, Roma İmparatoru Marc Aurèle'in şu cümlesini devletin vatandaş eğitimi konusunda temel ilke olarak zikreder: "Ya eği, ya katlan" (1).

Romanda buna dair ancak hâlis sanatkârlara has bir canlandırma kudretiyle tasvir edilmiş iki sahne vardır. Kurtarılacak çocuklar karşısında devletin, cemiyetin ve aydınların sorumluluğu fikrini de telkin eden bu sahnelerin birincisi bir mahkeme salonudur. Ömer Bozova mah

(1) Propos de Politique, Paris 1934, s 96-97, 122 - 123

kemesinde bir kan dâvâsının duruşmasını takip eder. Daha önce Yukarı Sazanlı sanık çocuklar hakkında Bozovalıların ve Aşağı Sazanlıların hükümlerini dehşetle dinlemiştir.

Bu hüküm savcınınkinden daha amansızdır. Herkes dâvânın "kana kan, cana can!" hükmüyle bitmesini bekler. Fakat sanıkları seyreden Ömer aksi kanaattedir. Zira ona göre, dâvânın sonucundan ziyade sebepleri önemlidir. Sanık çocukları bir takım kanlı mazeretlerle cemiyet dışına iten, onlara cinayet işleyen, onları sadece dâvâcılara değil, bütün bir cemiyete kindar ve düşman yapan gerçek sebep ve şartların ne olabileceğini düşünür. Ağzlarından tek bir savunma sözü çıkmayan sanıkların duruşlarında ve bakışlarında ürkütücü bir sükûnet, hatta kin vardır. Fakat bu hal bir çeşit heybet ve vekar ifadesidir. O yaşta sanık sandalyesine oturtulan bu çocukların davranışlarını tayin eden şartların neticesi sebepleri kadar mühim değildir. Ne hükümet zoru, ne jandarma, ne hapis, hatta ne de ölüm bu sebepleri ortadan kaldıracaktır. Şu halde ne yapılacaktır? İşte Ömer'in mahkeme salonunda cevap aradığı soru budur.

İkincisi, Yukarı Sazanlı soyguncu çocukların tanıtıldığı sahnedir. İki köy arasında yeni bir boğazlaşmaya yol açacak soygun olayında mebusundan valisine, Belediye reisinden muhtarına, maarif müdüründen öğretmene kadar herkes, yani her kademede devlet temsilcileri tek bir şey düşünürler: En büyüğü on beş yaşındaki "Onüçler" çetesini bir an önce ve en ağır şekilde cezalandırmak... Ömer ise başka türlü düşünür. Önce bu on üç çocuk eşkiyayı dağdaki mağaralarından bir bir toplayıp mebusun başkanlığında kurulan divanın önüne çıkarır. Herkes onların "engerek yavruları" gibi ezilmesinden bahseder. Fakat Ömer bir şeyi çok iyi görmüştür: Gözünü kan bürümüş insanlar karşısında başvurulacak yol her zaman şiddet ve ceza değildir. Kan dâvâsı gibi gaddar bir kine karşı doğrudan doğruya aklın ve kalbin yolunu bulan çareler vardır: İkna etme, güven uyandırma, müsamaha ve sevgi... Kötülük yapan insanların da bir takım mazeretleri olmalıdır. En azından, onlar yaradılış aksaklıklarıyla doğmuşlardır. Hayat kötülerin zaferi üzerine kurulmamıştır ve kötülük hiçbir zaman bir insan ve hayat prensibi olamaz. Bunun içindir ki kötü insan yoktur, belki daha az iyi insan vardır. Kin, nefret, zulüm, kan gütmek, öldürmek kolaydır. Mühim olan yaşatmak ve iyilikle, sevgiyle, şefkatle, merhametle yaşatmaktır. Bunun içindir ki Ömer, soyguncu da olsalar, o çocuklara acımıştır. Hatta gösterdikleri cesareti iyi yolda kullandıkları takdirde onların ne müsbet işler yapabileceklerini anlamıştır. Dağlarda dolaşan, ne bulurlarsa yiyen, kimsesiz, Aşağı Sazan gibi kendi köyleri olan Yukarı Sazan köyünün de reddettiği, daha da mühimi "Devlet baba"nın yıllardır adını atmadığı ücra bir dağ köyünde oyun oynar gibi

soygun yapan bu çocukları, Ömer, bunun için savunur, onlara sahip çıkar, rüyada yaşayan devlet temsilcilerinin ve intikamdan başka bir şey düşünmeyen köy halkının karşısına tek başına dikilir. Hatta herkesi şaşırtan bir karar verir: Soyguncu çocuklar kendisine bırakılmak ve onları da beraberinde götürmek şartıyla Yukarı Sazan köyünde öğretmenlik yapacaktır.

İdeal, bir hayal ve rüya işi değildir. En büyük idealleri en gerçekçi, en çetin gerçeklerle boğuşmasını bilen insanlar yaratır. Ancak onlardır ki kökleşmiş itiyatları, alışlagelen hayat şekillerini, içinde yaşadıkları tarihî anları ve sosyal durumları değiştirme gücüne sahiptirler. Öğretmen Ömer'i bir ideal adamı yapan vasıf biraz da ondaki bu gerçekçiliktir. Çocukları ne yapacağı sorusuna verdiği cevap bunu çok iyi gösterir:

"Düşünmeyin bunu... Ben onları boynuma alırım. Köylük yerlerde on, on iki çocuklu babalar çok görülür. Az çok bir aylığım olacak tabii... Geçindirir giderim onları... Her zaman bu geceki gibi keçi kebabı yiyecek değiller ya... Ot, kök ne bulursak yeriz. Vilâyetten bir para, bir yardım da olur..." (s.86)

Bu davranışın boş bir jest olmadığını ve Ömer'in ideal adamlığına nasıl bir boyut kazandığını devlet temsilcilerinin şu ifadeleri bütün vuzuhıyla gözler önüne serer:

Mebusun cevabı:

"Lâtime ediyorlar; orası kendisinin barınacağı bir yer değildir..."^x
(s.88)

Vali'nin cevabı:

"- Yalnız birkaç gün bir yere kapatarak bir parça gözdağı verelim bu yumurcuklara... Hükümetin ne olduğunu hissettirelim." (s.88)

Dahası var:

Ömer'in köydeki öğretmenliği sırasında vilâyette görev yapan iki maarif müdüründen birincisi köy çocuklarının eğitimi konusunda hiçbir fikre sahip değildir. Onun eğitim anlayışı, Yukarı Sazan gibi geçmiş asırların karanlığında yaşayan bir dağ köyünün "... sınıfların nasıl temizlenip ısıtılacağı, çocukların lükse alışmamaları için neler yapılması lâzım geleceği..." (s.202) hakkında sık sık gönderdiği genelgelerle kurtarılacağını sanmasıdır.

(*) Genç Türkiye Cumhuriyetinin o zamanki milletvekili böyle konuşur. Bu zihniyet, zorlu bir Türkiye gerçeğine bu bakış tarzı bugün de değişmemiştir. Yedi yıl önce, Van Yüztüncü Yıl Üniversitesi'nin öğrenci yurtları Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü'nün idaresine verilmek istenmişti. Ankara'da yapılan bir toplantıda Üniversitenin bu acil ihtiyacına Kurum yetkililerinin verdiği cevap aynen şuydu: "Van'a Ankara'dan hiçbir memurumuzu gönderemeyiz. Ertesi gün memuriyetten istifa ederler." Uzak bölgelerimiz neden büyük şehir aydınlarının mantığı ve başkent bürokratlarının zihniyetiyle idare edilemez ve edilmemelidir? Bu soruya bu örnekten daha çarpıcı bir cevap olamaz.

İkinci maarif müdürünün ise Yukarı Sazan diye bir köyün varlığından haberi bile yoktur. Ancak bir kaçakçının Ömer aleyhinde imza toplayarak yaptığı şikâyetle kendi görev ve sorumluluk alanındaki bu köyden haberdar olur. O, iyi niyetle kendini yeni Türkiye'nin millî eğitimine adanmış bir inkılâpçıdır. Fakat köy okullarının, köyün ve köylünün şartlarını bilmez. Tam bir bürokrattır. "Teşkilât", "talimat", "sağlam mevzuat", "yeni pedagoji usullerini" dilinden düşürmez. Bunları kitaplardan çok iyi öğrenmiştir. Fakat kitabın, müsbet ilmin, metod bilgisinin hayat ve memleket realitesi demek olmadığını anlamamıştır.

Belediye reisi -o da soyulanlar arasındadır - mızız sesli mebusun her sözünü "-Buyuruyorlar ki..." diye tercüme ederken gösterdiği dalkavukluğu "Onüçler" karşısında sert ve sinik tavırlarla telâfiye çalışan bir idarecidir. Soygun olayının sorumluluğunu üzerinden atma gayretinde en ileri gidenlerden biri de odur. O, "... bu gibi işlerde çözüm aramak mesul idare makamlarına düşeceği..." (s. 50) fikrindedir.

Ömer'in tek başına sahiplendiği soyguncu çocuklar karşısında resmî devlet ve halk temsilcilerinin bu davranışları, denilebilir ki, bu genç köy öğretmenine adeta bir misyonerin havarî çehresini kazandırır.

x x x

x

Yukarı Sazan... Bu köyün, tasavvuru bile insanı ürktüren korkunç bir tabiatı vardır. Sazan dağının eteğinde, etrafı sarp kayalıklar, boğazlar ve uçurumlarla çevrili, civara hiçbir yolu olmayan, yaz kış ancak tecrübeli katırcıların kılavuzluğunda gidilebilen Yukarı Sazan, bazılarına göre, tabiatı kadar vahşî insanların yaşadığı yerdir. Ömer'in bu köye dair dinledikleri şunlardır:

"Meşeli ilçemizde Yukarı Sazan diye lânetleme bir dağ başı köyü vardır. Asırlardan beri, mübalâğa sanmayın, asırlardan beri, Bozova'nın bir belâsı ve yüz karasıdır. Eşkiya, katil, kaçakçı, serseri ne çıkarsa hep oradan çıkar..." (s. 40)

"- Hangi hoca, hangi insana benzeyen insan barınabilir ki orada? Herkes canını sokakta mı buldu? Adı köydür ama kartal yuvası gibi uğursuz bir yerdir orası.. Yukarı Sazan, Aşağı Sazan diye adları bile bir olan bu iki köy hakikatte iki düşman ülke gibidir. Canımız, malımız hiç bir zaman emniyette olmamıştır. Aç kurtlar gibi durmadan toprağımıza akın ederler... Üstelik bu iki köy arasında bir de üç, beş yılda bir tepen bir amansız kan davası vardır. Aslında iki aile arasındadır bu dava... Fakat zamanla iki köyün malı olmuştur..." (s. 43).

"Yukarı Sazan .... Aşağı Sazan'ın moskofu kesilmiş..." (s. 79)

Romanda Ömer'in dâvâ arkadaşı sayılabilecek bir şahıs vardır: Mühendis Murad Bey. Gerçi o, Yukarı Sazan'a yerleşmez. Ancak uzun yıllar devlet görevlerinde kazandığı tecrübe ve sosyal yaraları teşhis kabiliyetiyle isabetli fikirler ileri sürer ve Ömer'e dâima destek olur. Birkaç gün için gittiği Yukarı Sazan'da sağlam müşahedeler edinir. Köyün karışık sosyal yapısına, yüzyılların birikimi olan kompleks kültür tabakalaşmasına, daha da önemlisi, devletin köye ve köylüye bakış tarzına doğru teşhisler koyar. Bozova valisi de dahil olmak üzere hiç kimsenin Yukarı Sazan'da okul olup olmadığını bilmemesi karşısında "... nefretinden yerlere tükürerek.. -Vay gidi devlet vay..." (s. 89) diyen Murat Bey'e göre, Yukarı Sazan gibi bir köyü keşfetmek füze içinde aya gitmekten daha güçtür:

"- Fakat burnuzumun dibindeki bu zavallı dağ ondan daha iyi tanıyor muyuz? Hayır Ömer. Bütün gece onun için konuşulan horozca lâkırdıları işittik. Yıldızlardan ara sıra gök taşları dökülüyor ya dünyamıza... Bu dağ üzerine bildiklerimiz de o döküntüler üzerine bildiklerimizden farklı değil... Bozova mahkemesine dökülenler gibi... Bu gece dökülen çocuklar gibi..." (s.84).

"- Ay ili, peri masallarını bırakalım da doğru konuşalım Ömer. Dün kalenin içinde karşıdan gördüğümüz köstebek yuvalarının bu saatteki halini düşün.. Fettah'ın kulesinde, Yüzbaşının kulesinde gördüklerimizi düşün... Bunlar, ne tezatlardır. Hattâ bu önümüzden yürüyen iki insan, ne garip tezat mecmualarıdır. İlk gece bize mağarasından çıkan Eshab-ı Kehf hayaleti gibi görünmüş olan kulağı işitmez, ayakları yürümez ihtiyar ile sonradan bir eski zaman nebisi gibi konuşmağa başlayan, yola çıkarken bizimle nasıl yürüyeceğine şaşıtığımız, sonradan da taşlar ve çukurlar içinde çıplak ayaklarıyla ufak bir dinlenme alâmeti göstermeden, nasıl hepimizin önünde kayıp gittiğine yine şaşıtığımız ihtiyar aynı adam mıdır? Karanlıkta dağın tepesinden Aşağı Sazan'a yavrularını kaptırmış bir yırtıcı kuş vahşiliği ile bakan genç köylü ile açık saçlı, gözleri ve dudakları boyalı genç karısının ağzına bıçağının ucu ile meyva uzatan, onunla bir kumsal gazinosunda caz dansı yapmış olduğunu söyleyen kadın bakışlı genç adam bir midir? Sonra, Haçlı ordularıyla çarpışmış, dağdan kendi silahlarıyla Osmanlı ordularına yardıma inmiş, dağ başında Selçuk mimarisi tarzında bina kurmuş, belki de para bastırmış eski Leylekoğlu devleti ile aşağıda bir eski mızıkaneferinin kurduğu ve bütün merasimiyle devam ettirdiği daha modern Abdülhamit sarayı saltanatı... Nihayet, bu şimdi önünden geçmekte olduğumuz kulede karargâhını kurmuş Hacı Rüstem'in çalgılı ve kumarlı kahvesi ile, kaçak

kokain ve sairesiyle, darda kalmış adamlara karşı yaptığı arazi spekülasyonlarıyla kurulmuş modern aferist vurguncu saltanatı...

Bunlar, bir iki gün içinde gözümüze çarpanlar... Bozova'nın ortasında, sadece uzaktan korkunç silüetini gördüğümüz bu gerçekten bir ay ili kadar meçhul kayalığı daha fazla eşelemeğe imkân bulsak daha neler göreceğiz... Bu, büyük bir tarihin meydana getirdiği yanyana, üstüste, yeraltına ve maziye doğru tabaka tabaka kaç çeşit saltanat ve medeniyettir!" (s. 148-149)

"- Bu Yukarı Sazan, bizim bildiğimizden, zannettiğimizden ne kadar başka türlü, bizim horoz bakışlarımızın basitliğine karşı ne derece kompleks bir varlık... Yukarı Sazan, Yukarı Sazanlılar! Onlara, vergi tahsildarlarından daha başkalarının da tırmanabilecekleri yolları olanlara asırlardan beri yardım diye, ışık diye götürdüğümüz şey sadece edebiyattır, nutuktur: "Var mı sizin gibi özü, sözü doğru insanlar bu dünyada?.. Akıl sizde, ahlâk sizde, namus, merhamet, temizlik, güzellik sizde... Lâkin neden öyle bazılarınız afacanlık ederler; birbirlerinin toprağını, karısını, bilmem neyini kapmağa, durup dururken hayatına kıymağa kalkarlar?... Neden bazılarınız tembellik edip fakir kalırsınız? Pislikten, mikroptan korkmaz, takımınızla ölürsünüz; bereket dolu topraklarınızı işletmezsiniz, ateş diye yakıp ormanlarınızın kökünü kurutursunuz? Vergileri saklar, kaçakçılık yaparsınız? Neden penisiline inanmaz, kendinizi afsunculara okutursunuz? Bunlar, sinek gibi ufak şeyler amma ne de olsa mide bulandırır... Söyleyin bakalım dertlerinizi, yazalım birer birer defterlerimize... Sizler de bütün teslimiyetinizle gözlerinizi yumun, ameliyat masasına yatar gibi bırakın güzel vücut ve ruhlarınızı, çınlıçplak sizin iyiliğinizden ve yükselmenizden başka emelleri olmayan fedakâr büyüklenizin, idealist mektep hocaları, profesörler, fen adamları ve sairenizin kucaklarına... Tanrının üzerlerine ne istenirse yazılması mümkün kaymak kâğıtları gibi yaratmış olduğu o bembeyaz, dupduru sayfalara sizin ve sizinle beraber de memleketin yüce kaderini ve istikbalini yazsınlar" (s. 149-150).

"- Bir Sazan'a yardım etmekle bütün Sazanlıları kurtardıklarını sanarak vicdanlarını memnun edecek iyi insanlar yok değildir bu dünyada... İdarelerin prensibi de bu değil midir? Bir kasabanın görülür bir yerinde on iki yataklı bir çocuk hastahanesi... Görüyor musunuz nasıl kurtardık vatan çocuklarını? Artık çorapları çıkarıp rahat bir uyku çekmekten başka yapılacak ne kalır?" (s. 211)

Kan davasına gelince... Ne yapmıştır devlet "bu kardeş kıtalleri" (s. 212) nin önüne geçmek için? Bir dağ başında, kendi kaderlerine terk

edilmiş bu insanlar kendi âdetlerini, kendi adaletlerini yine kendileri yapmış, yaşama içgüdülerinden başka hiçbir kanunun himayesine lâyık görülmemişken, yahut bu himayenin var olduğu sadece bir sözden, vaatten ibaret kalmışken, onlar kendi kanunlarından da mahrum edilmişlerdir. Onlara "... Bunları sen kendin yapmakta devam edersen ceza göreceksin." denmiştir. (s. 212)

"Ne güzel! Artık silâhı ve kapağı ne yapacaksın? Ayaklarını uzat ve keyfine bak.. Fakat bunları söyleyenler kendileri himmete muhtaç dedelerdi. Düşündükleri yalan yanlış, yarımıyamalak tedbirlerle bu işi başaramadılar; yaptıklarının pek çoğunu fena yaptılar, yanlış yaptılar; eksik yaptılar. Aşağı ve Yukarı Sazanlılarda küçük itimatsızlıkların, küçük kinler ve hırsların birikintilerinden zehir dolu yataklar meydana geldi. Zaman zaman Sazanlardan geçen miyasma cezirleri onun eseridir. Adaletin eksik olması, rastgele olması onun hiç olmamasından daha korkunç ve daha tehlikelidir Ömer..." (s. 212)

Bu görüşler, sadece Ömer'in önündeki korkutucu "meçhul"ü, mücadele edeceği sosyal çevreyi ve zihniyeti ortaya çıkarmaz. Aynı zamanda ülke meseleleri karşısında devleti ve aydını sorumlulukları adına vicdan muhasebesine çeken, hiçbir imdat eli değmediği için kendi kendine işleye işleye cerahetlenmiş bir memleket yarasına isabetle neşter vuran bir sosyal tenkid örneğidir.

İşte Ömer tabiatı, sosyal ve kültürel yapısı, devlet-vatandaş münasebeti böyle olan bir köyde öğretmenlik yapacaktır. Eğitim meselesi başta olmak üzere, kan davası da dahil, bu köyde hallettikleri düşünülrse, Ömer orada sadece öğretmenlik yapmamış, aynı zamanda bir sosyal reformcu gibi çalışmıştır.

xxx

x

Ömer önce kendi onüçlerini, sonra yavaş yavaş köyün öteki çocuklarını eğitirken bazı şahsî fikirlerini uygular. Bu fikirlerin hiçbirisi kitaplardan ve pedagoji prensiplerinden doğmamıştır. İlk adım, çeteci çocuklara bilgiden önce ruh eğitimi vermek, onları anormal davranışlardan kurtarmak olmuştur. Köyde okul yoktur. Ömer önce yer meselesini halleder: Yanı harabe halindeki bir eşkiya kulesini çocukları da çalıştırarak öğretim yapılabilir bir mekân, hatta bir yatılı okul durumuna getirir. Sonra aşılmaz görünen bir güçlüğü yener: Köyün okul çağına gelmiş çocuklarını da onüçlerin arasına katar. Bu kolay olmamıştır. Kendisini şüphyle, hatta düşman köyün ajanı zannıyla karşılayan Yukarı

Sazanlıları bu konuda ikna etmek kolay değildir. Şüphesiz o devirdeki mevzuata dayanarak köylünün karşısına ilk öğretim mecburiyetini, yani devlet zoru demek olan jandarma dipçliğini çıkarmak akla gelebilecek ilk tedbirdir. Fakat Ömer bu kolay çözüme başvurmaz. Bir köy öğretmeni köylü ile nasıl müsbet münasebetler kurar? Şehirdekinden çok farklı, alabildiğince geri köy şartlarında çocuklar nasıl eğitilmelidir? Ömer bu soruların cevabını ilim ve eğitim kitaplarında değil, insanın manevi büyüklüğünü ve asıl kuvvetini yapan beşerî duygularda bulur: Güven, hak ve adalet, şefkat, sevgi, merhamet, feragat... Bunlar doğrudan kalbe ve ruha giden yollardır ve hepsinin başlangıcında anlayış, sabır, tahammül vardır. Ve tek bir metod mevcuttur: Devlet gücü, bürokrat zihniyeti veya şehirli aydın mantığıyla zorlayarak değil, güven uyandırarak, ikna yoluyla değiştirmek... Ömer'in sonuna kadar sabırla uyguladığı metod budur. Düşünülürse bugün de köy öğretmenliğinin müfredat dışı çalışma programı bu olmak lâzımdır. Köy çevresiyle, hatta hayatla sağlam münasebetler ancak böyle kurulur. Zira insan aklından ve fikirlerinden önce kalbi ve duygularıyla çevresine bağlanır. Ömer bunu çok iyi anlamıştır. Soyguncu çocuklara önce hem bu duygularla yaklaşır, hem de aynı duyguları onlarda uyandırır. Bir müddet sonra başarısının çabukluğuna kendisi de şaşar. O, kendi başlarına bırakılsalardı, büyüyünce hakiki birer soyguncu veya katil olabilecek çocukların, benimsemekte ve öğrenmekte hatta şehir çocuklarından bile başarılı olduklarını görür. Bu, sadece kendisi için değil, köy halkı için de inanılmaz bir gelişmedir. O kadar ki onları beraberinde getirdiği için kendisine düşman gözüyle bakan Yukarı Sazanlılar bir zaman sonra soygunculara sahip çıkmada adeta birbirleriyle yarışır.

Ömer, bu sonuca ulaşabilmek için, çocuklara herşeyden önce güvenmiştir. Elinin altında tuttuğu müddetçe hiçbir kötülük yapamayacaklarını anladıktan sonra bu "sürüyü, esaretlerinin bütün hürriyetleri içinde hür" (s. 168) bırakmıştır. Onlarda hak ve adalet duygusunu uyandırabilmek için, kendisi her birine karşı eşit davrandıktan başka, kendi aralarında daha önce kurdukları çete nizamını bir müddet devam ettirmelerine de göz yummuştur. Tehlikeli olmamaları şartıyla kendi adaletlerini yine kendilerinin yapmasına ses çıkarmamıştır. Bu çetenin birinci, ikinci sıradakileri yani kuvvetlileri ve zayıfları vardır. Ömer, aralarındaki kavgalarda kuvvetlinin zayıfı ezmesine, henüz şahsiyet ve ferdî hürriyetlerini idrak etmedikleri için göz yummuştur. En yakın arkadaşı Murat Bey'in bile anlayamadığı bu davranışı, o, kendine mahsus bir adalet anlayışı ile izah ederken şöyle düşünür:

"... Büyüğün küçüğü ezme hakkını, bunun sürü için bir adalet

olduğunu, bu adalete mani olacak kuvvetin belki ilk önce mazlumda tepki ve isyan uyandırmak olacağını hatta Murat Bey bile pekiyi anlayamamıştır." (s. 168)

Rejimi birdenbire değiştirmesinin, onları belki de hasta edeceğinden korktuğu için, Ömer, kendi nizamını zorla, üzerlerine vararak değil, "esaret içinde hürriyet" prensibiyle kabul ettirmiştir. Bu doğrudur. Çünkü, o çocuklar gibi cemiyetten ziyade tabiatın malı olan insanlarda, yani hayvanlar gibi içgüdülerine göre yaşayanlarda bu hal hem hürriyet, hem de esarettir. Fakat ferdî veya sosyal bir otorite altında -Ömer'in uyguladığı tarz gibi- içgüdülerine göre yaşamaya bırakıldıkları takdirde bir zaman için bu sürü "hürriyetlerinin esareti içinde hür" olur. Ancak bentlik suuru uyandıktan sonradır ki, esarete karşı baş kaldırır. İşte Ömer, onlarda bu yoldan içgüdülerinin hürriyetini ortadan kaldırarak, gerçek hürriyet ve ondan doğan hak ve adalet duygularını uyandırmaya muvaffak olmuştur.

Nitekim, vilâyet Maarif müdürlüğünün müdahalesiyle çocuklar şehirde bazı iş yerlerine yerleştirilip oralarda kendilerine köle gibi davranıldığını, asılsız ithamlarla suçlandıklarını görünce, haksızlığa karşı uyanan isyan ve tapkileriyle hep birden şehri terkederek Yukarı Sazan'a dönmüşlerdir. Keza çetebaşı sayılan Müslim'in Hacı Rüstem, Ömer'e haksız yere hakaret edince, bir an eşkiya ruhlu kesilerek ve "Dayanamam ben!" diyerek onu öldürmeye kalkması vefa hissi kadar kendisinde iyiden iyiye uyanan bu hak ve adalet duygusu sebebiyledir. Ömer, hadise üzerine bir defa daha düşünmüştür ki, "bütün kuvvetli ihtiraslar en geri kafalarda bile iyi kötü bir hak mefhumu" (s. 196) bağlıdır. Eşkiya ruhlu da olsa genç adamın inandığı bir adalet tanrısı vardır. O, bu tanrının yaralanmasına, onun kudretinin sarsılmasına tahammül edemez. Çünkü yaralanan bir tanrıya kulluk edilmez. Ömer'in çocuklarıyla arasında kurduğu en sağlam münasebet budur.

Ömer, bir defa onlarda güven ve hak duygularını uyandırdıktan sonra bütün öteki duygular arkadan sökün eder. Kendisine duydukları minnet ve bağlılık, onun gösterdiği sevginin, şefkatin, merhametin cevabıdır. O, kış bastırıp okul muhasara altında bir kaleye döndüğü zamanlarda açlıktan ot, kök, böcek ne bulurlarsa, onlarla birlikte yer. Gelen yardımları, yahut kendi parasıyla sağladığı yiyecekleri hep onlara dağıtır. Köyün okula başlayan öteki fakir çocuklarını, hatta onların ailelerini de doyurur. Askerlikteki tecrübesiyle karavana arkadaşlığının en sağlam bir kardeşlik bağı yarattığını onlar arasında da görür. Hele en hafif konulardan ve resimden başladığı derslerde, onların öğrendikçe artan hayret ve sevinci karşısında heyecan duyar. Çok geçmeden anlar ki "...

kendi eseri... saydığı şeylerin hemen hepsi zaten onlarda vardır ve.. (onun yaptığı) .. bir karanlığı karıştırarak bu şeyleri saklı buldukları yerlerden birer birer tutup çıkarmaktan başka bir şey...." (s. 167) değildir.

Ömer, bu ruhların karanlığına, insanca duyguların aydınlığını tuttuğu zaman görür ki, "Kasaba ve hatta büyük şehir çocuklarında hangi meraklar, korkular, sevinçler ve düşünceler varsa (onunkilerde de) pek başka değildir. Hatta (Onunkilerde) etraflarında daima anlayamayacaklar: yüksek şeylerin adeta yabancı bir dille konuşulduğunu dinleye dinleye büyüyen şehir çocuklarından daha fazla oturmuştur." (s. 167)

Ömer'in acemi bir öğretmen olduğu halde kendi kendisine edindiği bir tecrübe vardır:

"İnsanlık sözden evvel bakışlarla, gülümseyişlerle, yüz çizgilerinde bir gizli aydınlık gibi dolaşmağa başlayan hareketlerle başlayıp uyanıyor." (s. 167)

O, ruhların gelişme derecesini "Onuçler"deki belirtilerle anlamaya çalışır. Sonunda bu tecrübesinde vahşi çocuklarının kendisini yalancı çıkarmadıklarını görür. Onları konuşturdukça daha neler müşahede etmez!.. Hülâsa Ömer, bir dağ mağarasına sığınmış, ilk zorlu mukavemette gözünü kırpmadan kendisini bile öldürmeye hazır bu eşkiya çetesinden, bu "Aşağı Sazan kahvesinde jandarmanın bir yük vagonundan koyun çeker gibi ensesinden, kolundan yakalayıp büyük divanın aydınlığı önüne bıraktığı şaşkın ve dilsiz hayvan yavruları.." (s. 167) ndan gerçek birer insan yavrusu çıkarmaya muvaffak olur.

Ömer'in köydeki ilk başarısı budur. Öyle bir başarı ki, çocuklarında, ölüm karşısında bile kahramanlığa eş bir fedakârlık duygusu uyandırmıştır. Onlar sadece birer insan olmamış, hatta düşmanları için kendilerini feda etmekte tereddüt göstermemişlerdir. Sel baskını hadisesinde Aşağı Sazanlıları kurtaranlar arasında Müslim ve Çöme de vardır ve dinamitleri patlatırken ölmüşlerdir.

Ömer, "Onuçler"ini adam ettikten sonra, aynı yolla, köyün diğer çocuklarına yaklaşır. Onların ailelerini ikna etmek için aynı duyguları bütün bir köy çevresinde uyandırmak, aileleri tek tek elde etmek lâzımdır. Elindeki ilk tahsil kanununun verdiği hudutsuz otoriteye dayanarak, hatta gerektiğinde vilâyetten jandarma getirterek bu işi kısa zamanda halletmesi mümkünken, o, sabırla bekler. Asıl yol, onlarda da güven uyandırmaktır:

"Zorla alınmağa uğraşılmayacak, kendiliğinden gelip kapımızı çalacak güven!... Bu hiç şüphe yok, hepsinin en sağlamıdır." (s. 169)

Kökleşmiş itiyatların, adamakıllı bilenmiş hınçların, devlete duyulan küskünlük ve güvensizliğin kabuğuna çekilmiş bu hücre dağ insanların üstüne varmamak, "toplu buldukları zaman şiddet karşısında daha da sıkışacak çetin kabuklarını zorlamamak...", "birer birer kendiliklerinden açılıp teslim olacakları fırsatları ve anları beklemek..." (s. 169) politikası, Ömer'in bu çevrede uyguladığı hareket tarzıdır. Böyle davrandığı içindir ki, başlangıçta kendisine "toptan dargın olanlar" (s. 169) yavaş yavaş açılırlar, Fettah, Muhtar, Döne Aba, Ukkaş Efendi ve diğerleri, emniyetsizlik ve küskünlükte her birinin kendine göre meşru sebepleri olan bütün o insanlar sonunda gerçekten teslim olurlar. O kadar teslim olurlar ki, Ömer'in bir gün kendilerini bırakıp gideceği korkusu, eski hınçlarının ve güvensizliklerinin yerini alır. Bu, sadece Ömer'in şahsı bakımından mühim değildir. Asıl önemlisi, "kendini ve her şeyi... bırakıp boşlamış..." (s. 185) olan, Fettah'ın ağzıyla "canı hiçbir şeyi çekmeyen", o zamana kadar devlet eli dokunmamış "garip Yukarı Sazanlının" (s. 185) içinde insanca yaşamak arzusu doğar ve devlete küskün bu "garip Yukarı Sazanlı", Ömer'in şahsında devletle barışır. Genç öğretmenin köyde başardığı en mühim inkılâp budur.

Bu davranış tarzının bugün de iyi anlaşılması gereken bir mânâsı vardır. Ne kadar radikal olursa olsun, hiçbir inkılâp bir günde, bir yılda, hatta bir nesilde meyvelerini veremez. Siyasî rejimleri, ekonomik sistemleri bir günde değiştirmek belki mümkündür. Fakat bir cemiyeti topyekûn değiştirecek sosyal inkılâplar ne gün, ne yıl, ne de tek bir nesil meselesidir. Ömer bunu anladığı gibi şu ikinci noktayı da iyi görmüştür: İnkılâbın uygulanacağı uzak ve geri köy çevrelerinde zora başvurmak daima mukavemetler doğurur. Asırların kökleştirdiği dünya görüşü ve yaşayış tarzını, zihniyet ve alışkanlıkları bir hamlede yalnkılıç söküp atmamak kolay değildir. Tabiat gibi sosyal hayatın da kuvvetleri ve kanunları vardır. Tabiata hakim olmak ve onu değiştirmek için önce onun kuvvetlerine boyun eğmek ve kanunlarına uymak lâzımdır. Alain, bu fikri sosyal değişmelerin de temel prensibi olarak görür¹ Alain'in bir başka fikri daha vardır: Toplumlari değiştirmek iddiasındaki siyasî, sosyal ve iktisadî doktrinlerin hatası uzak bir hedef, hatta Ay'ı va'd ederek ona erişmek için bir defada dört adım attırmaktır. Oysa ki mümkün ve mühim olan, çıkış yolu bulur bulmaz, her defasında bir adım atmaktır. Zira karşı kuvvetler her an harekete geçmeye hazırdır.² Sosyal bilimlerde reformcular için kullanılan "pogressiste modéré" kavramı bu mutedil davranışı ifade eder.

1 *Propos de Politique*, Paris 1934, s. 49, 176

2. a. e., s. 176.

Bu bakımdan öğretmen Ömer'de gördüğümüz "sosyal reformcu" vasfı yukarıdaki izahlara uygundur. Ömer genç Türkiye Cumhuriyetinin aydını olarak köy meselelerinin üzerine bir inkılâpçı ateşiyle yalnkılıç gitmemiştir. Hatta köydeki bazı inkılâp aleyhine durumlara ilk zamanlarda önem vermemiştir. "Uğramışlar"ı okuyan hocaları, köy kahvelerinde yapılan gizli tarikat âyinlerini, evine Abdülhamid'in portresini asmış bir köylünün saltanat özlemlerini başlangıçta kendi dâvâsının dışında ve ancak zamanla halledilecek meseleler olarak görmüştür. Reşat Nuri gibi Cumhuriyet Türkiyesinin aydın bir inkılâpçı yazarından -Onun Cumhuriyetin inkılâplarını savunmak üzere "Memleket" adıyla bir gazete çıkardığını da hatırlatalım- kahramanına geçen bu davranış tarzı gerçekten ilgi çekicidir. Ve doğrudur. Öğretmen Ömer valisinin, hatta maarif müdürünün bile haberdar olmadığı bir köyüne o zamana kadar ne öğretmen, ne doktor, ne de müsbet zihniyetli din adamı göndermemiş, onunla tek münasebeti askere aldığı köy gençlerinden ve vergi tahsildarlarından ibaret kalmış olan Devlet'i, inkılâp nutuklarıyla değil, kendi şahsî kabiliyeti, iradesi, anlayışı, sabrı, ikna gücü ve sevgisiyle daha iyi temsil edeceğine inanmıştır. Buna inandığı içindir ki başarılı olmuştur. .

x x x

x

Onüçlerle beraber köyün bütün çocuklarını kurtaran, onlara hem öğretmen, hem ağabey, hem de baba olan, köylünün zihniyet ve devlet anlayışını müsbet yönde değiştiren Ömer aksiyonunun son safhasında en son meseleyi de halleder. Bu, romancının ifadesiyle "korkunç ve acıklı bir ocak başı romanı (s. 154) çıkarılabilecek kan dâvâsıdır. " dâvâ, Ömer'in çok yerinde bir dikkatiyle, sadece iki ailenin, iki Sazan köy... 'in değil, bütün Sazanlar'ındır. Yani bütün bir memleket meselesidir. Üçer bırakılmış, eğitilmemiş, devletin şefkatli elinin uzanmadığı her Türk köy ve kasabasının dramıdır. Bu dramın sahnelerinde neler yoktur?. Aşağı Sazanlılar tarafından kaçırılırken kendisini çaya atarak boğulan "güzelliğinden yüzüne bakılmaz" kızın masalı; bir saman ambarında onüç yaşındaki oğlu ile beraber diri diri yakılmış adamın masalı; kör gözleriyle dört ayak toprakta sürünen, Aşağı Sazan çayından her gece kendini çağırıldığını işittiği kıza, samanlığın ateşleri içinden "Onüç yaşındaki çocuğumu olsun kurtarın!" diye haykırdığını işittiği adama kurt gibi uluyarak cevap veren kurt adamın masalı... Ve her an mümkün yeni bir baskında kullanılmak üzere toprağa gömülmüş silâhlar ... (s. 154)

Ve işte Ömer'in zihnini bir musallat fikir gibi durmadan tırmalayan soru: "... Bulduğum tarafın bütün acılarını ve isyanlarını

duyduğum halde bu iki hudut arasında bir gün mutlaka kopacak kıyametin ortasına, herşeyi durduracak bir barış nebisi gibi atılmanın çaresini nereden bulmalı?

.... Ben artık çocuk ruhlarına serptiği tohumların kimbilir hangi uzak gelecekte yeşermesini ve meyva vermesini bekleyen mektep hocası değilim; birbirine hudutlarını kapamış iki kardeş Sazan arasındaki bu tepede tek başına gözcülük yapan bir nöbetçi neferi, onlar arasında ergeç kopacak kıyamette hayatının en büyük muharebesini vermeğe hazırlanan eski askerim." (s. 211-212)

Alman sosyoloğu Max Weber'in liderlik vasfı olarak gördüğü "Durum şuuru" budur. Değişen durumları iyi kavramak, bu durumlara hakim olmak için onların şart koştuğu yeni davranış tarzlarına sahip olmak, "An" ve "Durum"a uygun "consequent-sonuç verici" çareler bulmak lâzımdır. Öğretmen Ömer "Ben artık ..... mektep hocası değilim..... bir nöbetçi neferi, ... eski askerim." derken bu vâkıayı iyi anlamıştır. Nihayet her iki köyün kan dâvâsı militanlarını barıştırıp sonra peşine takarak aşağı Sazan'ı o feci sel baskınından kurtaran "harekât"ı yürütür ve muvaffak olur. Romanda çok canlı sahnelerle tasvir edilen bu maceranın ortasında Ömer, bir destan kahramanı gibi yükselir.

Ezelî denecek kadar uzun bir zamandan beri sınırlarını birbirine kapatmış, birbirine karşı kin ve intikamdan başka hiçbir duygu hissetmemiş olan iki köy nihayet barıştığı, iki tarafın birbirine düşman fedailerinin kardeş gibi birlikte gömüldüğü, Yukarı Sazan köyünün bir "Ay ili" olmaktan kurtularak vatan coğrafyasında Türk insanının yaşadığı bir köy vasfını kazandığı gün, Ömer başka bir "Yukarı Sazan" aramak hülyasına düşmüştür.

Ömer'in köyde çıkan bir salgın hastalık üzerine Toygar kasabasının genç doktoruna söylediklerini yeniden hatırlayalım. İdeal uğruna Anadolu'ya geldiği için hayatının mahvolduğuna inanan doktora Ömer'in cevabı şuydu:

"- Bir ideal içinse pişman olmak niçin, ağlamak niçin?" (s. 7)

"- Değil mi ki insanlık, ideal gibi kelimeleri bir kere ağzına almağa cesaret ettin, demek ki bunun bir oyun, bir maskaralık olmadığını kendine isbata mecbursun...." (s. 9)

Bir dâvânın, bir idealin adamı olmak ve bu dâvâyı, bu idealini her meslekten ziyade öğretmenlikte bulmak, adım adım yaşamak ve gerçekleştirmek işte budur. Ömer, dâvâ adamı öğretmen tipinin romanlaştırılmış bir kahramanıdır. Öyle bir kahraman ki, Türkiye'nin ve Türk millî eğitiminin hâlâ beklediği O'dur.